

Vsebinske usmeritve delovanja slovenskih kazenskih zavodov*

Franci Brinc**

Kazenski zavodi so del človeške zgodovine, so del naše sedanosti in bodo zagotovo še dolgo časa tudi del prihodnosti. Le redki posamezniki so doslej zahtevali popolno odpravo kazni zapora, veliko več pa je pristašev spreminjanja kazni zapora in njenega izvrševanja. Doslej so se močno upirali kratkim kaznim zapora, prav tako pa se pojavljajo odpori proti dolgotrajnim kaznim zapora in dosmrtnemu zaporu, ki ga uporabljajo še vedno tudi v nekaterih evropskih državah. Če odštejemo tiste, ki zahtevajo popolno odpravo kazni zapora (abolicionisti), ostajajo za praktično delovanje pomembna prizadevanja tistih, ki predlagajo zmanjšano uporabo kazni zapora (redukcionisti) in tistih, ki si prizadevajo za spreminjanje zahtev in pričakovanj od kazni zapora (reformisti). Še zlasti naj ne bi od te kazni pričakovali rezultatov, ki jih ne more dajati (npr.boljšanje vsakega obsojenca). V novejšem času pa si prizadevajo, naj kazen zapora ohrani samo svoj prvotni namen kaznovanja, naj bo samo kazen, ki jo je treba še poostriiti, ker dosedanja prizadevanja po humanizaciji in permisivnosti niso dala pričakovanih rezultatov (rigoristi).

Na penološkem področju danes nekatere države načrtno usmerjajo svojo kriminalno politiko in svoje usmeritve javno razglašajo, druge države, med te spada večina držav in tudi naša, pa plavajo s tokom, ne da bi skušale kaj bistvenega spremeniti v svoji kriminalni politiki. V delovanju številnih držav (in tudi naše) bi sploh težko našli jasne kriminalnopolitične usmeritve glede kaznopolitične politike in politike izvrševanja kazni zapora. Če poenostavimo naše slovenske razmere, lahko rečemo, da je obsojencev v kazenskih zavodih toliko, kot jih pač je, ali jih je manj ali več, ni nikomur posebej mar, nihče si načrtno in znanstveno utemeljeno ne prizadeva ne za zmanjšanje ne za povečanje števila obsojencev. Še več, pogosto je tudi težko ugotoviti jasne teoretične, politične, zakonodajne in praktične

usmeritve pri izrekanju in izvrševanju kazni zapora. Zakon res odraža določeno politično usmeritev, toda vse prepogosto ostaja mrtva črka na papirju in od njega tako nimajo nobene koristi ne obsojenci, ne družba kot celota. Še zlasti je to pomembno, kadar prihaja do večjih prepadov med teorijo, zakonodajo in prakso. Če na številnih drugih področjih našega družbenega, političnega in gospodarskega življenja nenehno ugotavljamo, da zakone ne izpolnjujejo ne po »črki zakona« in ne po politični usmeritvi, ki jo vsebuje, potem ne morejo biti na tem področju izjema niti kazenska zakonodaja niti zakonodaja o izvrševanju kazenskih sankcij.

Nasploh se resnično življenje pogosto močno razlikuje od pravnih norm, ki ga skušajo utesniti v določene modele. Po drugi strani pa nobeno pravo ne more vsega življenja ujeti v pravne norme. Tisti, ki bi to poskušal, le dokazuje, da premalo pozna življenje in pravo in da pričakuje od prava več, kot le-to dejansko lahko daje. Zlasti prihaja do večjega razkoraka med pravno normo in življenjem tedaj, kadar skuša pravna norma uresničiti kakšen poseben namen in zakonodajalec uporabi pri tem besedne pojme, ki so premalo razumljivi tako za zakonodajalca kot za izvajalca prava. Na kazensko pravnem področju in še zlasti na področju izvrševanja kazenskih sankcij, je veliko takih primerov. Ne glede na take poskuse, pa ostaja še vedno veliko stvari pravno nedoločenih ali premalo določenih. Za naše domače razmere najdemo dokaze za ta stališča npr. v zakonu o izvrševanju kazenskih sankcij, v pravilniku o izvrševanju kazni zapora, in v ostalih pravilnikih na področju izvrševanja kazenskih sankcij. Največ nedorečenosti pa je v hišnih redih kazenskih zavodov, kjer je še največ zapovedi in prepovedi, ki bi jih naj upoštevali obsojenci. Kljub veliki množici predpisov, npr. o izvrševanju kazni zapora, pa bi ostal praznih rok tisti, ki bi želel v predpisih najti določbe, kako visok zid ali ograja naj bo okrog zavoda, koliko železnih vrat s ključavnicami naj bo med obsojencem in prostostjo, koliko naj delavci nadzorujejo dnevno in nočno življenje obsojencev, v kakšnih posodah naj obsojenci dobivajo obroke hrane, ali lahko dobijo nože in vilice in ali jim lahko damo papirnate prtičke pri obedu. In še bi lahko naštevali podobne primere. Pa vendarle se vse, kar smo doslej opisovali, nanaša le na zunanjo podobo kazenskega zavoda, na okoliščine, ki jih lahko človek zaznava s svojimi čutili. Kaj šele, če naše razmišljanje preusmerimo iz zu-

* Prispevek je prirejen po raziskovalni nalogi Inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani z naslovom: »Izvrševanje kazni zapora v odprtih in polodprtih kazenskih poboljševalnih zavodih v SR Sloveniji«. Naloga sodi v raziskovanje na področju penologije, za kar je sklenjena dolgoročna pogodba med Inštitutom za kriminologijo in Republiškim sekretariatom za pravosodje in upravo SR Slovenije.

** Franci Brinc, doktor pravnih znanosti, znanstveni sodelavec, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Trg osvoboditve 11, 61000 Ljubljana.

nanjega dogajanja na notranje dogajanje v kazenskem zavodu, na odnose med delavci in obsojenci in med samimi delavci in med samimi obsojenci. Teh odnosov zagotovo ni mogoče predpisati s pravnimi normami.

Preučevanje odnosov med delavci in obsojenci je novejšega izvora. Zato so tudi sredstva in postopki za ugotavljanje notranjega dogajanja v kazenskem zavodu še nedodelani in jih pravzaprav šele preizkušajo. Za naše slovenske razmere so bile ugotovitve takega prvega poskusa že opisane.¹ Opisane so razlike med kazenskimi zavodi, kakor so se pokazale z ugotavljanjem celovitega družbenega vzdušja v posameznih kazenskih zavodih pri obsojencih in pri delavcih. V današnjem prispevku pa bomo opisali vsebinske usmeritve slovenskih kazenskih zavodov, kakor se dajo ugotoviti iz posameznih sestavin družbenega vzdušja.

Za raziskavo družbenega vzdušja v kazenskih zavodih je bil uporabljen Moosov vprašalnik, ki vsebuje 86 vprašanj, razvrščenih v 9 samostojnih in bolj ali manj neodvisnih sestavin, ki odkrivajo in merijo različne razsežnosti družbenega vzdušja v kazenskem zavodu.² Prve tri sestavine (ANG, POM, OIZ) merijo vrsto in intenzivnost osebnih odnosov med delavci in obsojenci v kazenskem zavodu, naslednje tri sestavine (AVT, PUS, ROP) merijo, kako kazenski zavod uresničuje rehabilitacijski program in zadnje tri sestavine (ROR, JAS, NAD) merijo pozornost, ki jo posvečajo vzdrževanju reda v zavodu in nadzorstva nad obsojenci. Na podlagi ugotovitev lahko primerjamo celovito družbeno vzdušje med posameznimi kazenskimi zavodi, pa tudi med posameznimi kazenskimi zavodi, po omenjenih 9 sestavinah družbenega vzdušja. Šele na podlagi natančnejše primerjave lahko spreminjamo ugotovljeno stanje. Če namreč ugotovimo razlike v posameznih sestavinah, je mogoče tudi neposredno načrtovati spremembe v delovanju kazenskega zavoda. Premalo je namreč samo govoriti, da želimo spremeniti oziroma izboljšati družbeno

¹ Brinc F.: Kazenski zavod kot terapevtsko okolje. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, št. 4, leto 1983, s. 319—331 in isti: Družbeno vzdušje v kazenskih poboljševalnih zavodih. Penološki bilten, št. 2, leto 1983, s. 24—62.

² Te sestavine so (v oklepaju navajamo kratico, ki jo bomo kasneje uporabljali v tem prispevku): 1. angažiranost (ANG), 2. pomoč (POM), 3. odprtost izražanja (OIZ), 4. avtonomija (AVT), 5. praktična usmeritev (PUS), 6. reševanje osebnih problemov (ROP), 7. red in organizacija (ROR), 8. jasnost programov (JAS), 9. nadzor nad obsojenci (NAD).

vzdušje, ne da bi ob tem natančneje vedeli, kaj je neustrezno in kaj je treba spremeniti. Današnji prispevek ima prav ta namen.

1. Razlike v družbenem vzdušju kazenskih zavodov

Za določanje pomembnosti razlik med vrednostmi (aritmetične sredine), ki so jih dosegli delavci in obsojenci na posameznih sestavinah družbenega vzdušja, smo uporabili T-test analizo. S to analizo lahko dokažemo, da je aritmetična sredina, ki so jo dosegli delavci ali obsojenci enega zavoda, večja od aritmetične sredine, ki so jo dosegli delavci ali obsojenci drugega zavoda. Pri tem smo se odločili, da bomo upoštevali nivo tveganja 0.05, kar pomeni, da bomo vse razlike, kjer bo nivo tveganja manjši (0.01, 0.001) ali enak 0.05, šteli kot statistično pomembne. To pa pomeni, da ugotovljene razlike med aritmetičnimi sredinami na posameznih sestavinah družbenega vzdušja niso plod slučajnih dejavnikov, temveč da so rezultat zakonitosti v doživljanju družbenega vzdušja.

V nadaljevanju bomo prikazali najprej rezultate T-test analize ločeno za obsojence in za delavce v 8 primerjanih kazenskih zavodih,³ nato pa bomo prikazali še rezultate T-test analize med posameznimi vrstami kazenskih zavodov, ločeno za obsojence in za delavce.

³ V raziskavo so bili zajeti naslednji kazenski poboljševalni zavodi oz. oddelki: Kazenski poboljševalni dom Dob pri Mirni s polodprtim oddelkom v Slovenski vasi in odprtim oddelkom na Hotemežu; Kazenski poboljševalni dom Ig pri Ljubljani (ženske); Kazenski poboljševalni dom za mladoletnike v Celju (sprejema tudi mlajše polnoletne obsojence s kaznijo zopora do enega leta in pol); Odprti kazenski poboljševalni dom na Rogozi pri Mariboru; Zaporji Ljubljana, Zaporji Maribor.

Kot v raziskavi in v že objavljenih prispevkih sem se tudi v tem prispevku odločil, da zavode označim samo s šiframi, ne pa z njihovimi pravnimi imeni. Razlogi za to so znanstveno-raziskovalni in osebni. Dokler delavci kazenskih zavodov in ostali le ugi-bajo, pod katero šifro je skrit kakšen zavod, od tega še nihče nima koristi. Skodo imajo pravzaprav le sami kazenski zavodi oziroma njihovi vodilni delavci, če se ne zanimajo za rezultate svojega zavoda. Rezultati so vsakemu zavodu dostopni pri piscu tega prispevka. Nekateri zavodi so že zvedeli za svoje rezultate in na tej osnovi že usmerjajo svoje nadaljnje delo. Večina zavodov pa doslej še ni pokazala takega interesa. Ni naloga raziskovalca, da ocenjuje tako ravnanje zavodov in njihovih vodstev do rezultatov raziskave družbenega vzdušja v njihovih zavodih.

Tabela 1: Pregledna tabela rezultatov T-test analize aritmetičnih sredin, doseženih na posameznih sestavinah družbenega vzdušja (Moosov vprašalnik) — obsojenci

Primerjani kazenski zavod*	ANG	POM	OIZ	AVT	PUS	ROP	ROR	JAS	NAD
1 : 2	— 0.05								
1 : 3							+ 0.05		
1 : 4				+ 0.05	+ 0.01				
1 : 5				+ 0.05			+ 0.05		
1 : 6				+ 0.01			+ 0.05		
1 : 8	— 0.01	— 0.001	— 0.001	— 0.001	— 0.001	— 0.001	— 0.001	— 0.001	— 0.001
2 : 3	+ 0.05			+ 0.05			+ 0.001	+ 0.01	
2 : 4	+ 0.05	+ 0.01		+ 0.01	+ 0.01	+ 0.05	+ 0.05	+ 0.01	
2 : 5	+ 0.001	+ 0.001		+ 0.001	+ 0.05	+ 0.05	+ 0.001	+ 0.001	
2 : 6	+ 0.001	+ 0.001		+ 0.001		+ 0.05	+ 0.001	+ 0.001	
2 : 7	+ 0.001	+ 0.05		+ 0.05			+ 0.05	+ 0.01	
2 : 8		— 0.001	— 0.001	— 0.001	— 0.001	— 0.001	— 0.01	— 0.001	+ 0.001
3 : 4					+ 0.05				— 0.05
3 : 8	— 0.01	— 0.001	— 0.001	— 0.001	— 0.001	— 0.001	— 0.001	— 0.001	+ 0.001
4 : 5	+ 0.05				— 0.05				
4 : 6					— 0.05				
4 : 8	— 0.001	— 0.001	— 0.001	— 0.001	— 0.001	— 0.001	— 0.001	— 0.001	+ 0.001
5 : 8	— 0.001	— 0.001	— 0.001	— 0.001	— 0.001	— 0.001	— 0.001	— 0.001	+ 0.001
6 : 8	— 0.001	— 0.001	— 0.001	— 0.001	— 0.001	— 0.001	— 0.001	— 0.001	+ 0.001
7 : 8	— 0.001	— 0.001	— 0.001	— 0.001	— 0.001	— 0.001	— 0.001	— 0.001	+ 0.001

*+ Prvi zavod v primerjani dvojici je dosegel značilno višji rezultat.
 — Prvi zavod v primerjani dvojici je dosegel značilno nižji rezultat.

Če vsakega od 8 kazenskih zavodov primerjamo z vsakim zavodom, dobimo 28 primerjalnih dvojic, vendar med osmimi dvojicami ni statistično pomembnih razlik v nobeni od 9 sestavin družbenega vzdušja. Te dvojice so: 1 : 7, 3 : 5, 3 : 6, 3 : 7, 4 : 7, 5 : 6, 5 : 7 in 6 : 7. Najbolj pomembno je, da so med temi zavodi zaprti, polodprti in odprti zavodi oziroma oddelki, pa vendarle obsojenci med njimi niso zaznali nobene statistično pomembne razlike v 9 sestavinah družbenega vzdušja. Zato lahko sklepamo, da med temi zavodi tudi v resnici ni nobene razlike v celotnem družbenem vzdušju.

Iz tabele 1 je razvidno, da so med ostalimi 20 primerjalnimi dvojicami kazenskih zavodov 104 statistično pomembne razlike. Od tega je 62 ali 59,6 % vseh razlik med zavodom 8 in ostalimi sedmimi zavodi. Zavod 8 se v pozitivnem smislu razlikuje od ostalih zavodov v največjem številu posameznih sestavin družbenega vzdušja; od šestih zavodov se razlikuje v vseh devetih sestavinah družbenega vzdušja, od enega zavoda pa se razlikuje v osmih sestavinah (primerjalna dvo-

jica 2 : 8). Od skupno ugotovljenih 62 razlik, se razlikuje 60-krat (96,8 % razlik) na nivoju tveganja 0.001 in dvakrat (4,2 % razlik) na nivoju 0.01.

Poleg zavoda 8 se od drugih zavodov še najbolj razlikuje zavod 2; med tem zavodom in ostalimi zavodi je 30 statistično pomembnih razlik. Zavoda 8 in 2 tako zajemata 92 ali 88,4 % od skupno 104 statistično pomembnih razlik med posameznimi sestavinami družbenega vzdušja.

Iz tabele 1 sklepamo, da ločijo obsojenci v 8 anketiranih kazenskih zavodih tri različna družbena vzdušja, ki se med seboj v statističnem pogledu pomembno razlikujejo, in sicer družbeno vzdušje v zavodu 8, družbeno vzdušje v zavodu 2 in družbeno vzdušje, ki prevladuje v ostalih šestih kazenskih zavodih. To pomeni, da je za obsojenca pomembno le, ali lahko pride na prestopanje kazni v zavod 8 ali v zavod 2, če ne, potem je zanj popolnoma vseeno v kateri kazenski zavod je razporejen, saj je v vseh zavodih podobno družbeno vzdušje, s tem pa tudi ravnanje z obsojenci in njihovo obravnavanje. Ugo-

tovitev pomeni, da bi bili potrebni koreniti posegi v sedanjo delitev kazenskih zavodov in razvrščanje obsojencev. Še zlasti se je kot vprašljiva pokazala sedanja delitev kazenskih zavodov na zaprte, polodprte in odprte, če med njimi ni tistih razlik, kot bi jih pričakovali. Očitno je, da obsojenci ne čutijo med kazenskimi zavodi tistih razlik, ki so zavodom določene s predpisi. **To pa lahko pomeni dvoje: ali so predpisi neustrezni ali pa delavci kazenskih zavodov ne znajo, ne mo-**

rejo, ali nočejo oblikovati življenja in dela v kazenskih zavodih tako, kot ga zahtevajo predpisi. Tako se nam vedno znova potrjuje misel, da je v resničnem življenju pri izvrševanju kazni zapora malo pomembno, kaj je zapisano v predpisih, za obsojenca je pomembna le vsakodnevna resničnost, v kateri živi in dela mesece, leta in desetletja dolgo. O ugotovljenih rezultatih bo treba še razmišljati in iskati glede organizacije kazenskih zavodov in razporejanja obsojencev vanje ustreznejše rešitve od današnjih.

Tabela 2: Pregledna tabela rezultatov T-test analize aritmetičnih sredin, doseženih na posameznih sestavinah družbenega vzdušja (Moosov vprašalnik) — delavci

Primerjani kazenski zavodi*	ANG	POM	OIZ	AVT	PUS	ROP	ROR	JAS	NAD
1 : 2			- 0.05						+ 0.01
1 : 3				+ 0.01			+ 0.001		+ 0.01
1 : 5	+ 0.001	+ 0.001		+ 0.01			+ 0.001		
1 : 6	+ 0.01						+ 0.05		
1 : 7	+ 0.001	+ 0.001	+ 0.05	+ 0.01	+ 0.001	+ 0.001	+ 0.00-	+ 0.001	
1 : 8			- 0.05	- 0.01					+ 0.001
2 : 3							+ 0.05	+ 0.01	
2 : 4		+ 0.05							- 0.05
2 : 5	+ 0.05	+ 0.001	+ 0.001	+ 0.05		+ 0.05		+ 0.05	- 0.001
2 : 6	+ 0.05		+ 0.05						
2 : 7	+ 0.001	+ 0.001	+ 0.01	+ 0.05	+ 0.05	+ 0.05	+ 0.01	+ 0.01	
2 : 8				- 0.05					
3 : 4							- 0.001	- 0.01	
3 : 5		+ 0.01	+ 0.001						- 0.001
3 : 7	+ 0.001	+ 0.05	+ 0.001		+ 0.01	+ 0.05			
3 : 8	- 0.05	- 0.01		- 0.001			- 0.001	- 0.05	+ 0.01
4 : 5	+ 0.05		+ 0.05	+ 0.05			+ 0.01	+ 0.05	
4 : 6	+ 0.01		+ 0.01				+ 0.05		
4 : 7	+ 0.001		+ 0.05	+ 0.05	+ 0.05		+ 0.001	+ 0.01	
4 : 8		- 0.05							+ 0.001
5 : 7	+ 0.05				+ 0.001		+ 0.05	+ 0.05	+ 0.05
5 : 8	- 0.001	- 0.001	- 0.001	- 0.001		- 0.05	- 0.001		+ 0.001
6 : 7				+ 0.05					
6 : 8	- 0.01		- 0.05				- 0.01		+ 0.01
7 : 8	- 0.001	- 0.001	- 0.001	- 0.001	- 0.001	- 0.01	- 0.001	- 0.01	+ 0.001

*+ Prvi zavod v primerjani dvojici je dosegel značilno višji rezultat.
 - Prvi zavod v primerjani dvojici je dosegel značilno nižji rezultat.

Iz **tabele 2** je razvidno, da se, po stališčih delavcev, od ostalih kazenskih zavodov v **negativnem** smislu najbolj razlikuje zavod 7, saj je v vseh devetih sestavinah družbenega vzdušja razlika vedno v škodo tega zavoda. Med tremi primerjalnimi dvojicami zavodov delavci niso ugo-

tovili nobenih statistično pomembnih razlik. **To so zavodi 1 : 4, 3 : 6 in 5 : 6.** Pomembno je, da so med temi zavodi zaprti, polodprti in odprti zavodi, kar pomeni, da tudi po stališčih delavcev (in ne samo obsojencev) **med zaprtimi, polodprtimi in odprtimi zavodi ni tistih razlik, kot bi**

jih upravičeno pričakovali glede na splošna teoretična pravila za delovanje posameznih vrst zavodov in glede na naše veljavne predpise. To nas le še bolj utrjuje v prepričanju, da je pri delovanju kazenskih zavodov še veliko nejasnosti, ne le v teoriji temveč tudi v zakonodaji in praksi.

Sicer pa so delavci med 25 primerjalnimi dvojicami kazenskih zavodov našli med sestavinami družbenega vzdušja 102 statistično pomembni razliki. Od tega je kar 42 ali 41,2 % razlik med zavodom 7 in ostalimi sedmimi zavodi. Zavod 7 se od ostalih zavodov razlikuje tudi v največjem številu sestavin, od enega zavoda se razlikuje v devetih sestavinah (7 : 8), od dveh zavodov se razlikuje v osmih sestavinah (1 : 7, 2 : 7) in tako naprej. Od skupno 42 razlik v posameznih se-

stavinah se zavod 7 razlikuje dvajsetkrat na ravni tveganja 0.001 (47,6 % razlik), osemkrat na ravni tveganja 0.01 (19,1 %) in štirinajstkrat na ravni tveganja 0.05 (33,3 %).

Drugi zavod, ki se najbolj razlikuje med zavodi je **zavod 8**, med njim in ostalimi zavodi so delavci našli 23 statistično pomembnih razlik v posameznih sestavinah družbenega vzdušja (22,5 % od vseh statistično pomembnih razlik). Večina razlik med zavodom 8 in ostalimi zavodi je na ravni tveganja 0.001 (43,4 %). Zavoda 7 in 8 tako vsebujeta skupaj 65 (63,7 %) od skupno 102 statistično pomembnih razlik med posameznimi sestavinami družbenega vzdušja v anketiranih kazenskih zavodih.

Tabela 3: Število statistično pomembnih razlik (T-test analiza) med aritmetičnimi sredinami posameznih sestavin družbenega vzdušja za posamezne vrste kazenskih zavodov — obsojenci in delavci

Sestavine družbenega vzdušja	Primerjani kazenski zavodi									
	zaprti odprti		zaprti polodprti		zaprti zaprti		polodprti odprti		odprti odprti	
	obs.	del.	obs.	del.	obs.	del.	obs.	del.	obs.	del.
ANG	9	7	0	1	0	4	2	3	2	0
POM	6	5	0	0	0	4	2	0	3	2
OIZ	4	8	0	0	0	3	1	3	2	0
AVT	8	8	1	1	1	3	2	0	3	1
PUS	8	3	0	0	0	3	2	0	3	0
ROP	5	4	0	0	0	2	2	0	3	0
ROR	7	8	1	1	2	4	2	2	3	0
JAS	7	8	0	0	0	2	2	0	3	0
NAD	5	6	0	0	0	3	1	1	2	2
Skupaj	59	57	2	3	3	28	16	9	24	5
Skupaj		116		5		31		25		29
%		56,3		2,4		15,1		12,1		14,1

Iz tabele 3 je razvidno, da so med **zaprtimi in odprtimi** zavodi ugotovili obsojenci in delavci podobno število statistično pomembnih razlik med posameznimi sestavinami družbenega vzdušja (59 oziroma 57 razlik). Zelo podobne so njihove ocene tudi glede razlik med **zaprtimi in polodprtimi** zavodi (obsojenci 2 razliki, delavci 3 razlike), večje razlike pa so v njihovih ocenah glede razlik med **polodprtimi in odprtimi** zavodi (obsojenci 16, delavci 9 razlik), dočim se pri ugotavljanju razlik med **samimi zaprtimi zavodi** (obsojenci 3, delavci 28 razlik) in med **samimi**

odprtimi zavodi (obsojenci 24, delavci 5 razlik) njihove ocene močno razlikujejo. To pomeni, da se po ocenah obsojencev zaprti kazenski zavodi med seboj skoraj ne razlikujejo, delavci pa mislijo, da se ti zavodi med seboj močno razlikujejo. Podobno je pri oceni razlik med **samimi odprtimi zavodi**, kjer so obsojenci ugotovili bistveno več razlik kot delavci. Po oceni delavcev se **odprti zavodi** zelo malo razlikujejo drug od drugega.

V celoti pa lahko ugotovimo, da so **majhne razlike med zaprtimi in polodprtimi zavodi** in

velike razlike med polodprtimi in odprtimi zavodi. Praktično to lahko razlagamo tako, da so polodprti zavodi bolj podobni zaprtim kot pa odprtim. To kaže na to, da polodprti zavodi še niso izoblikovali svoje podobe, zato ostaja vprašanje, kako v prihodnje urediti njihov položaj, v zakonodaji in v praksi.

2. Enotnost stališč obsojencev in delavcev o družbenem vzdušju

Obsojenci so dosegli največjo enotnost stališč glede sestavine nadzorstva v 7 zavodih in v enem zavodu glede avtonomije. Najmanjšo enotnost pa so dosegli glede sestavine pomoči v 5 zavodih, v 2 zavodih glede jasnosti programov in v enem zavodu glede angažiranja. Zanimiv je zavod 8, v katerem so obsojenci, v edinem od vseh zavodov, najbolj enotni glede avtonomije in ne glede nadzorstva, kot je to primer v vseh ostalih 7 zavodih. To je toliko bolj pomembno, ker so v zavodu 8 pri sestavini avtonomije dosegli obsojenci najvišjo vrednost med vsemi kazenskimi zavodi, hkrati pa so si bili v tem zavodu obsojenci najmanj enotni glede sestavine pomoči, kar lahko razlagamo tako, da je tudi v tem zavodu, ki je najbolj rehabilitacijsko usmerjen, in ki omogoča sorazmerno najvišjo stopnjo avtonomije med vsemi slovenskimi zavodi, za obsojence še vedno najbolj sporno vprašanje, kaj je in kaj ni pomoč obsojencem med prestajanjem kazni. Očitno je le, da samo visoke stopnje avtonomije, obsojenci ne vrednotijo kot pomoč, saj od avtonomije nimajo še nobene praktične koristi. Ugotovitve govorijo, da kazenski zavodi na splošno po stališčih obsojencev danes predvsem dobro nadzorujejo obsojence, pri tem pa so le neznatne razlike ali pa jih sploh ni med zaprtimi, polodprtimi in odprtimi zavodi (izjema je zavod 8, v katerem so obsojenci dosegli med vsemi devetimi sestavinami najmanjšo vrednost nadzorstva). Drugače pa je glede sestavin pomoči in jasnosti programov, kjer je tudi teoretično še vedno nejasno, kaj se šteje kot pomoč obsojencem med prestajanjem kazni. Raziskava pa kaže, da vsega kar se danes dela v zavodih z obsojenci, ni mogoče šteti kot pomoč. Razumljivo je tudi, da so bili obsojenci manj enotni v stališču glede jasnosti zavodskih programov. To lahko praktično pomeni, da številni obsojenci tudi po večletnem prestanju kazni zapora še vedno ne vedo, zakaj so pravzaprav v zavodu in kaj želi zavod z njimi doseči, ali jih želi kaznovati za storjeno

kaznivo dejanje, ali pa jih želi prevzgojiti, da v prihodnje ne bi več delali kaznivih dejanj. Tudi pri pripravi programov za »individualno prevzgojo« mnogi obsojenci sploh ne sodelujejo in za programe »svoje prevzgoje« pogosto sploh ne vedo. Če celo med teoretiki, zakonodajalci in praktiki pogosto vlada zmeda okrog vprašanj, zakaj ljudi kaznujemo, koga in zakaj poslati v zapor, kaj naj se dela z obsojencem v zaporu in na kakšen način doseči cilje kaznovanja, potem ni nič čudnega, če vlada na tem področju zmeda tudi pri obsojencih, ki ne vedo, kakšni so sploh programi za njihovo obravnavanje.

Delavci pa so v 6 zavodih dosegli največjo enotnost stališč glede sestavine avtonomije in v 2 zavodih glede sestavine nadzorstva, najmanj enotni pa so bili v 3 zavodih glede sestavine reda in organizacije, v 2 zavodih glede sestavine jasnosti programov, v enem zavodu glede angažiranja, v enem zavodu glede praktične usmeritve zavodskih programov in v enem zavodu glede sestavine nadzorstva. Kaže se, da so delavci pogosto v težavah, kako v praksi opredeliti posamezne sestavine družbenega vzdušja, zlasti se kaže, da ni enotnih stališč glede reda in organizacije, nadzorstva, praktične usmeritve zavodskih programov, angažiranja delavcev in obsojencev in jasnosti programov. Neenotnost stališč glede sestavine reda in organizacije lahko pomeni, da delavci ne vedo, kakšen pomen naj dajo tej sestavini v življenju in delu kazenskega zavoda in tudi nimajo enotnih stališč o tem, na kakšen način naj dosejajo red in organizacijo in kako naj organizirajo kazenski zavod. Delavci so negotovi tudi glede vprašanja, na kakšen način nadzorovati obsojence, oziroma koliko in kakšno nadzorstvo potrebujejo obsojenci. Delovanje zavoda zagotovo ne more biti dobro, če del delavcev misli, da je potrebno veliko nadzorstva nad obsojenci, drugi del pa misli, da je potrebno malo nadzorstva. Težave v praksi so v tem, da se delavci tudi ravnajo po svojih stališčih. Tisti, ki mislijo, da je treba veliko nadzorstva, ga tudi izvajajo in to ne glede na uradno stališča vodstva zavoda in ne glede na uradno razvrstitev zavodov v zaprte, polodprte in odprte zavode.

3. Vsebinske usmeritve kazenskih narodov

Ugotovili smo, da se kazenski zavodi razlikujejo med seboj po družbenem vzdušju, zato lahko odkrijemo sestavine, po katerih se zavodi ločijo med seboj. Izmed sestavin, ki sestavljajo celovito

družbeno vzdušje je treba poiskati tiste, ki najbolj vplivajo na razlike med zavodi. To dosežemo z diskriminantno funkcijsko analizo, ki odkriva sestavine družbenega vzdušja, ki »delajo« kazenske zavode različne po vsebini življenja in dela obsojencev in delavcev. Pri tem lahko postavimo naslednjo domnevo: če je družbeno vzdušje v kazenskih zavodih samo dvosmerno in odvisno npr. samo od večje ali manjše stopnje avtonomije obsojencev, bo diskriminantna analiza izločila samo eno pomembno funkcijo, kjer bo večja avtonomija ustrezala manjši vrednosti drugih sestavin, ki zavirajo avtonomijo in obratno. Samo eno funkcijo, ki bi zajemala avtonomijo, bi lahko pričakovali iz razloga, ker iščemo razlike med zaprtimi, polodprtimi in odprtimi zavodi. Če pa družbeno vzdušje ni odvisno samo od večje ali manjše stopnje avtonomije, bo diskriminantna analiza izločila več pomembnih diskriminantnih funkcij s pomembnimi razlikami med posameznimi zavodi.

Če imamo več diskriminantnih spremenljivk, lahko vložimo vse neposredno v analizo in najbolj uporabne med njimi nato izločimo s postopno analizo diskriminantne moči v diskriminantnih funkcijah (»stepwise procedure«), lahko pa že predhodno sami opravimo izbor »najboljših« diskriminantnih spremenljivk (npr. na podlagi T-test analize aritmetičnih sredin) in v analizo vložimo samo izbrane spremenljivke. V raziskavi smo se odločili, da pri obsojencih vložimo neposredno samo šest vnaprej izbranih spremenljivk (ANG, AVT, PUS, ROR, JAS, NAD), ki so pokazale največjo vrednost v T-test analizi, pri delavcih pa smo vložili vseh devet spremenljivk (sestavini družbenega vzdušja) brez predhodnega izbora.

Pri izračunu smo postavili zahtevo po najmanjši stopnji tveganja 0.001 in največjem številu 3. funkcij.

3.1. Obsojenci

Po izpeljavi kanoničnih diskriminantnih funkcij, smo se odločili da bomo v nadaljni analizi uporabili samo prvi dve funkciji, ker je iz mere razlikovalne moči (»total variance«) razvidno, da prva funkcija zajema 63,13 %, druga pa 26,30 % celotne razlikovalne moči, ki je v diskriminantnih spremenljivkah; prva in druga funkcija skupaj pa zajemata 89,43 % vseh razlik med kazenskimi zavodi. Ker obravnavamo sociološke in socialnopsihološke spremenljivke, ki vplivajo na družbeno vzdušje v kazenskih zavodih in so nji-

hovi nosilci ljudje, menimo, da je dobljena celotna razlika (89 %) zadovoljiva za izračun diskriminantnih funkcij in za razumevanje razlik med kazenskimi zavodi v pogledu družbenega vzdušja. Kanonična korelacija prve funkcije znaša 0,54, druge 0,38, dočim je pri tretji funkciji že nizka (0,20), zato jo v statističnem pogledu lahko zanemarimo.

Tabela 4: Standardizirani kanonični diskriminantni koeficienti funkcij (Standardized canonical discriminant function coefficients) — obsojenci

Sestavine družbenega vzdušja	Funkcija 1*	Funkcija 2*
AVT	0.44	0.01
ROR	0.23	0.77
JAS	0.22	0.07
ANG	0.12	0.37
PUS	0.05	-0.86
NAD	-0.22	0.49

*+ ali -- pove, ali ima spremenljivka pozitiven ali negativen prispevek k funkciji.

Tabela 4 kaže diskriminantno moč posameznih diskriminantnih funkcij za šest izbranih sestavin družbenega vzdušja. V funkciji 1 je sestavina AVT dvakrat pomembnejša od sestavin ROR, JAS in NAD, medtem ko sta ANG in PUS popolnoma nepomembni. Med vsemi sestavinami ima le NAD negativen predznak in zato negativen prispevek k funkciji 1.

V funkciji 2 sta najbolj pomembni sestavini PUS in ROR, manjšega pomena sta NAD in ANG, dočim sta AVT in JAS popolnoma nepomembni. Med sestavinami ima PUS negativen predznak in zato negativen prispevek k funkciji 2.

Zanimivo je, da se v obeh funkcijah pojavlja sestavina ROR, le s to razliko, da se pri funkciji 1 pojavlja v sorazmerno nizki vrednosti (0,23), v funkciji 2 pa se pojavlja v dosti višji vrednosti (0,77). To pomeni, da je sestavina ROR po stališčih obsojencev pomembna v vsakem kazenskem zavodu, le da se v različnih zavodih izvaja z različnim namenom in na različen način.

Glede na sestav funkcij, lahko funkcijam določimo tudi ustrezna imena po prevladujoči značilnosti posamezne funkcije.

V funkciji 1 je zajeta prvenstveno avtonemija, kar pomeni, da se po oceni obsojencev kazenski

zavodi ločijo med seboj zlasti po stopnji avtonomije, ki jo dopušča zavod. Funkcija 1 zato označuje kazenske zavode, ki jih vodijo po demokratični ideologiji, kjer je nad obsojenci samo nujen nadzor in zavod skrbi za red in organizacijo samo toliko, kolikor je nujno za izvajanje programov obravnavanja obsojencev in za običajni red na prostoru, kjer je več ljudi. Iz sestave funkcije 1 sklepamo, da ob visoki avtonomiji obsojencev izgubijo del svoje moči in avtoritete zlasti pooblašcene uradne osebe (pazniki). Funkcija 1 tako označuje **demokratičnost in permisivnost v obravnavanju obsojencev**.

V funkciji 2 je zajeta prvenstveno **praktična usmeritev zavodov**, vendar z negativnim predznakom, kar pomeni, da visoka vrednost reda in organizacije ter nadzorstva nad obsojenci zavira ali skoraj popolnoma onemogoča praktično usmeritev kazenskih zavodov. V teh zavodih ni avtonomije obsojencev, angažiranje obsojencev pa je usmerjeno samo v ustvarjanje reda in organizacije zavoda, ne pa v njihovo rehabilitacijo. Ta funkcija označuje **represivno usmerjenost zavodov z visokim nadzorstvom, katerega izključni namen je doseganje reda in organizacije**. To pa najbolj preprečuje praktično usmeritev zavoda, zato obsojenci v takih zavodih le »prestajajo kazen«, ki jim je odmerjena, nimajo pa od kazni nobene praktične koristi ne med prestajanjem kazni, še manj pa po prestani kazni. V teh zavodih ni avtonomije obsojencev, zato tudi rehabilitacija obsojencev ne more biti uspešna. Ti zavodi so vodeni avtoritarno-birokratično, prevladuje represivna socialna kontrola, osnovno moč imajo pooblašcene uradne osebe pri izvajanju pravil hišnega reda (in nenapisanih pravil za izvajanje socialne kontrole in kaznovanja obsojencev), uveljavljeno je disciplinsko kaznovanje (totalitarni režim), rehabilitaciji obsojencev ne posvečajo nobene pozornosti. **Visoko nadzorstvo nad obsojenci popolnoma onemogoča praktično usmeritev zavoda in s tem rehabilitacijo obsojencev**.

Na ta način nam diskriminantna analiza omogoča razlikovanje med zavodi zlasti glede na stopnjo avtonomije obsojencev in glede na praktično usmeritev programov obravnavanja obsojencev.

Standardne kanonične diskriminantne koeficiente (tabela 4) lahko uporabimo še za izračun diskriminantnih skorov za vsakega obsojenca posebej iz originalnih diskriminantnih spremenljivk in to za vsako funkcijo posebej. Iz diskriminantnih skorov za posamezne obsojence pa do-

bimo grupno aritmetično sredino (»group mean«) obsojencev v posameznem kazenskem zavodu za vsako funkcijo posebej. Taka **grupna aritmetična sredina** predstavlja **grupni centroid** v prostorskem koordinatnem sistemu, ki ga tvorita diskriminantni funkciji (funkcija 1 kot vodoravna os in funkcija 2 kot navpična os). Grupni centroidi so torej srednje vrednosti diskriminantnih skorov vloženi spremenljivk za vsak zavod posebej po dveh izločenih diskriminantnih funkcijah. Grupni centroid kaže položaj zavoda v prostoru, ki je določen z diskriminantnimi funkcijami. Razdalje med zavodi v prostoru pa predstavljajo razlike med zavodi glede na dve diskriminantni funkciji, ki najbolj razlikujeta zavode med seboj. Grupni centroid tako predstavlja tipično mesto v prostoru diskriminantne funkcije za vse obsojence posameznega zavoda, s tem pa je določen tudi tipični položaj zavoda glede na razlike v družbenem vzdušju.

Tabela 5: **Grupni centroidi kanoničnih diskriminantnih funkcij v posameznih kazenskih zavodih — obsojenci**
(Canonical discriminant functions evaluated at group means-group centroids)

Kazenski zavod	Funkcija 1	Funkcija 2
1	0.15	— 0.04
2	0.80	— 0.15
3	— 0.43	0.17
4	0.27	— 0.81
5	— 0.42	— 0.10
6	— 0.49	— 0.05
7	— 0.06	— 0.12
8	1.20	1.73

Diskriminantna analiza je izvedena tako, da funkcija 1 najbolj loči med seboj posamezne kazenske zavode (funkcija 1 zajema 63,13% celotne razlike med zavodi). Funkcija 2 pa kolikor je največ mogoče loči zavode glede na gornji desni kvadrant (pozitivna vrednost funkcije 1 in funkcije 2). Osnovno smer funkciji 2 tako daje položaj zavoda, ki je že določen s funkcijo 1 (funkcija 2 zajema le 26,30% celotne razlike med zavodi), zato je smer grupnega centroida po funkciji 2 dosti manj pomembna kot po funkciji 1.

Iz **tabele 5** je razvidno, da ima najbolj ugoden položaj med vsemi zavodi zavod 8, ki ima na

obeh funkcijah visoke pozitivne vrednosti. To pomeni, da imajo v tem zavodu obsojenci največ avtonomije, prav tako pa so tudi programi obravnavanja obsojencev najbolj praktično usmerjeni. Po stopnji avtonomije (funkcija 1) je zavodu 8 najbližji zavod 2, vendar ima negativno vrednost funkcije 2, ki označuje praktično usmerjenost zavodskih programov. Pozitivno vrednost funkcije 1 (ki označuje avtonomijo obsojencev) imata še zavoda 4 in 1, vendar je za zavod 4 značilno, da ima ob sorazmerno nizki vrednosti avtonomije še najnižjo vrednost funkcije 2, torej je obravnavanje obsojencev v tem zavodu najmanj praktično usmerjeno. Zavod 1 pa ima ob komaj pozitivni funkciji 1, še rahlo negativno vrednost funkcije 2, kar pomeni, da ob sicer nizki avtonomiji ne omogoča niti praktične usmeritve, kar preprečuje zlasti sorazmerno visoko nadzorstvo nad obsojenci. Najbolj represivno so usmerjeni zavodi 3, 5 in 6, med njimi so le neznatne razlike v vrednosti posameznih diskriminantnih funkcij. Poleg zavoda 8 je najbolj praktično usmerjen zavod 3, ki ima poleg zavoda 8 edini pozitivno vrednost funkcije 2. Za doseganje večjih rehabilitacijskih uspehov pa bo moral zavod 3 v prihodnje dopuščati obsojencem več avtonomije ali drugače povedano, zmanjšati bo moral nadzorstvo nad obsojenci in namenjati manj pozornosti redu in organizaciji v zavodu. Najlaže je to doseči z zmanjševanjem števila pooblaščenih uradnih oseb in s preusmerjanjem pozornosti pooblaščenih uradnih oseb še na druge vidike zavodskega življenja, ne pa samo na natančno izpolnjevanje določil hišnega reda. Zlasti iz položaja zavoda 4 je razvidno, da samo dajanje avtonomije obsojencem (praktično bi temu rekli odpiranje zavoda) ne vpliva samo po sebi na praktično usmerjenost zavodskih programov. To pa pomeni, da je lahko tudi napačna kriminalno-politična usmeritev, ki si prizadeva samo za večjo avtonomijo obsojencev, če ob tem ustrežno ne povečujemo tudi praktične usmeritve obravnavanja obsojencev. Samo od povečane avtonomije obsojenci še nimajo nobene koristi (npr. če imajo dva prosta izhoda mesečno iz takoimenovanih notranjih odprtih oddelkov zavodov), lahko imajo celo škodo, ker se zaradi »odpiranja« zavoda hkrati povečuje nadzorstvo nad obsojenci, zane-marja pa se programe za praktično usposabljanje obsojencev (iz tabel in grafikonov je razvidno, da so obsojenci v zavodu 4 dosegli najnižje vrednosti med vsemi zavodi na avtonomiji, praktični usmeritvi, odprtosti izražanja in reševanju osebnih problemov, hkrati pa so dosegli najvišjo

vrednost nadzorstva med vsemi zavodi!). To vse pa pomeni, da vprašanja v zvezi z »odpiranjem« kazenskih zavodov niso tako preprosta, kot se običajno misli (na zavod obesijo novo tablo, kjer besedo »zaprti« zamenjajo z besedo »odprti« ali »polodprti«) in obsojenci samo od »odpiranja« zaporniških vrat nimajo še nobene praktične koristi, če se hkrati ne spremenijo stališča delavcev do obsojencev, oziroma če se ne spremeni filozofija izvrševanja kazni zapora. Družbeno vzdušje v zavodu 4 najbolj očitno kaže, da obsojencem samo večja avtonomija (odstranitev ograje ali zidu okoli zavoda, manj zaklepanja vrat, večja prostost gibanja okoli zavoda) ne prinaša nobenih praktičnih koristi, saj so prav v tem zavodu programi obravnavanja obsojencev najmanj praktično usmerjeni med vsemi kazenskimi zavodi.

Tabela 5 kaže enosmerne odnose med posameznimi kazenskimi zavodi, ne omogoča pa prostorske predstave o položaju posameznih zavodov glede na dve diskriminantni funkciji in ne daje predstave o razlikah med zavodi. Zato iz dveh diskriminantnih funkcij narišemo **teritorialno mapo** tako, da diskriminantno skore dveh diskriminantnih funkcij vrišemo v koordinantni sistem. Grupni centroidi za vse obsojence v posameznem kazenskem zavodu kažejo položaj posameznih zavodov. Pri tem je pomembna razdalja med njimi in lega grupnih centroidov glede na posamezne kvadrante.

Slika 1 čitamo tako: čim manjša je razdalja med dvema zavodoma, manjše so med njima dejanske razlike in čim večja je razdalja, večje so med njima dejanske razlike. Če pa sta zavoda zelo blizu skupaj pomeni, da se morda razlikujeta še po čem drugem, kar še ne vemo in razlik ni mogoče odkriti z uporabljeno statistično metodo. To velja seveda le ob pogoju, če so sploh kakšne razlike med zavodoma, ki sta si po položaju grupnih centroidov, dobljenih z diskriminantno funkcijsko analizo zelo blizu skupaj (na sliki 1).

Iz **slike 1** je razvidno, da ima čisto poseben položaj zavod 8, kajti vrednosti obeh funkcij sta visoko pozitivni in se zato najbolj razlikuje od vseh ostalih zavodov. Najbolj blizu pa sta si zavoda 5 in 6 (na originalni sliki, ki jo je narisal računalnik imata zavoda 5 in 6 isti grupni centroid, ker so razlike med vrednostmi funkcij tako majhne, da jih računalnik ni mogel narisati v teritorialno mapo) in so med njima le neznatne razlike v diskriminantnih funkcijah. Poseben položaj ima tudi zavod 3, ki edini leži v IV kva-

drantu s sorazmerno nizko avtonomijo, vendar s sorazmerno visoko praktično usmerjenostjo programov obravnavanja obsojencev. Da bi dosegel boljše rezultate dela z obsojenci, bi moral dati zavod več avtonomije obsojencem. V praksi pa je dosti lažje povečevati praktično usmerjenost kot avtonomijo, kajti dajanje avtonomije obsojencem pomeni vedno boleč proces jemanja avtoritete in moči zlasti pooblaščenim uradnim osebam, česar vsak kazenski zavod ni sposoben ali pa vsaj ni sposoben tega doseči v sorazmerno kratkem času nekaj let. Iz rehabilitacijskega vidika ima najslabši položaj zavod 4. Izboljšanje položaja v tem zavodu bi bilo mogoče doseči z namestitvijo večjega števila strokovnih delavcev s posebno prakso za grupno in individualno delo z obsojenci in s permissivno ter demokratično osnovno usmerjenostjo v obravnavanju obsojencev. Vprašanje pa je, kje najti take penološke delavce in ali je sploh mogoče kaj hitro spremeniti v utečeni birokratski in v nadzorstvo usmerjeni praksi vodenja in delovanja tega zavoda.

V III, po obeh funkcijah negativnem kvadrantu ležijo kar trije zavodi, pri čemer ima zavod 7 nekoliko boljši položaj od zavodov 5 in 6. Očitno je sedanje ločevanje med temi zavodi le umetno (mislimo na nazive, ki jih imajo ti zavodi po uradni kategorizaciji zavodov v SR Sloveniji), med njimi pa ni dejanskih razlik v družbenem vzdušju.

Diskriminantna analiza nam omogoča, da izračunamo diskriminantne skore po dveh uporabljenih funkcijah za vsakega obsojenca posebej. Za vsakega obsojenca poznamo sedanjo pripadnost v posamezni kazenski zavod (kjer je bil pač ob izpolnjevanju vprašalnika o družbenem vzdušju). Z uporabo posebne klasifikacijske tehnike pa lahko ugotovimo, v katerem zavodu je največ napak v razvrščanju obsojencev. Zavod, ki dela največ napak v klasifikaciji, se najmanj razlikuje od ostalih zavodov. Čim večji je delež pravilno klasificiranih obsojencev v posameznem zavodu, bolj se doživljanje obsojencev v tem zavodu razlikuje od doživljanja obsojencev v ostalih zavodih in obratno, čim manjši je delež pravilno klasificiranih obsojencev, manj se zavod razlikuje od ostalih zavodov.

S klasifikacijsko tehniko ugotovimo za vsak zavod posebej število oziroma delež obsojencev, ki so pravilno klasificirani v ta zavod glede na uporabljene diskriminantne funkcije in delež obsojencev, ki bi po ugotovljenih diskriminantnih skorih sodili v drug zavod.

Podčrtani rezultati v tabeli 6 pomenijo delež pravilno razvrščenih obsojencev v posamezni zavod glede na zavodski centroid družbenega vzdušja, kakor je ta opredeljen z uporabljenima diskriminantnima funkcijama. Takšen delež obsojencev je izrazil družbeno vzdušje tako, kot se je oblikoval grupni centroid za posamezni kazenski zavod. Vsi ostali obsojenci drugače doživljajo družbeno vzdušje, kako, pa ugotovimo iz tabele z branjem rezultatov v vodoravni vrsti. Tabela 6 kaže, da imata svoje tipično družbeno vzdušje le zavoda 8 in 4 (pri tem je družbeno vzdušje v zavodu 8 najboljše in v zavodu 4 najslabše). Od ostalih zavodov se najbolj razlikujeta zavoda 8 in 4, med drugimi pa so le manjše razlike, čeprav so te statistično ugotovljene z diskriminantno analizo. V zavodu 8 je 86,4% obsojencev izrazilo družbeno vzdušje, kot znaša grupni centroid za ta zavod, 4,5% obsojencev je izrazilo družbeno vzdušje, kakor če bi živeli v zavodu 2 in 9,1% obsojencev je izrazilo družbeno vzdušje kot je tipično za zavod 3. Noben obsojenec pa ni izrazil družbenega vzdušja kot je značilno za zavode 1, 4, 5, 6 in 7. Pri čitanju tabele 6 je zelo pomembno kam težijo obsojenci po klasifikaciji, ali bolj težijo iz zaprtih v odprte zavode ali pa v odprtih zavodih doživljajo podobno družbeno vzdušje kot je ugotovljeno za zaprte zavode. Gotovo je slabo, če se nekateri obsojenci v odprtih zavodih počutijo kot bi bili v zaprtih zavodih. (Zavedamo se, da bi bila razlaga ugotovitev dosti bolj razumljiva, če bi navedli imena posameznih zavodov.)

Rezultati v tabeli 6 na svojstven način kažejo, da so večino obsojencev napačno razvrstili, da torej kazni prestajajo v napačnih kazenskih zavodih. Številni obsojenci iz zaprtih zavodov bi kazni lahko prestajali v odprtih ali vsaj polodprtih zavodih, nekateri iz odprtih pa bi kazni morali prestajati v zaprtih zavodih, saj ne cenijo niti avtonomije niti praktične usmeritve zavoda, oziroma jim je vseeno, kje in v kakšnem zavodu živijo in ali je veliko ali malo nadzorstva nad njimi. Obsojenci, ki drugače kot večina doživljajo družbeno vzdušje v zavodu, verjetno moteče vplivajo na ostale obsojence, s tem pa se povečujejo nasprotja med samimi obsojenci in med obsojenci in delavci (npr. če strogo nadzorujemo obsojenca, ki nadzorstva sploh ne potrebuje, oziroma mu je vseeno, če je in koliko je nadzorstva nad njim, saj bi ostal v zavodu tudi brez vsakega nadzorstva). Če bi iz odprtih zavodov odstranili tiste obsojence, ki potrebujejo

Tabela 6: Klasifikacija obsojencev glede na grupni centroid zavoda, v katerem se nahaja obsojenec po dveh diskriminantnih funkcijah (v % od vseh obsojencev posameznega zavoda)

Zavod, v katerem se obsojenec nahaja	Predvidena klasifikacija v drug zavod glede na najbližji grupni centroid							
	1	2	3	4	5	6	7	8
1	12,9	16,1	19,4	29,0	0,0	9,7	0,0	12,9
2	8,5	21,3	8,5	29,8	2,1	6,4	2,1	21,3
3	10,0	10,0	16,7	6,7	3,3	26,6	10,0	16,7
4	8,0	12,0	8,0	52,0	4,0	8,0	4,0	4,0
5	1,2	7,1	23,8	23,8	13,1	20,2	1,3	9,5
6	3,8	3,7	32,7	19,2	7,7	19,2	5,8	3,9
7	15,6	12,5	25,0	18,7	9,4	9,4	3,1	6,3
8	0,0	4,5	9,1	0,0	0,0	0,0	0,0	86,4

N = 323. Pravilno klasificiranih obsojencev je 73 oziroma 22,6 %.

nadzorstvo, bi lahko še bolj sprostili režime v odprtih zavodih in bi ti lahko postali še bolj odprti. Z zmanjšanjem nadzorstva v odprtih zavodih pa bi lahko vsi delavci še bolj usmerili svoje sile samo na rehabilitacijo obsojencev. Tudi programi usposabljanja bi lahko postali bolj praktično usmerjeni, s tem pa bi se izboljšalo tudi družbeno vzdušje v celoti.

3.2. Delavci

Na podoben način kot pri obsojencih, smo izvedli diskriminantno funkcijsko analizo družbenega vzdušja tudi pri delavcih. Pri delavcih smo izvedli analizo z vsemi devetimi sestavinami družbenega vzdušja. Zahteve za izvedbo funkcij so bile enake kot smo jih razložili spredaj pri obsojencih. (Ker so statistični izračuni in tabele dostopne v originalu raziskave, na tem mestu objavljamo le najpomembnejše prikaze in zaključke.) Z analizo smo dobili tri statistično pomembne diskriminantne funkcije za spoznavanje osnovnih vsebinskih usmeritev posameznih kazenskih zavodov.

Funkcija 1 razločuje delavce v dve skupini, na eni strani so tisti, ki si prizadevajo zlasti za praktično usmeritev obravnavanja obsojencev (zlasti se to kaže v zaposlitvi obsojencev), ob sorazmerno visokem nadzorstvu in s skromnimi poskusi reševanja osebnih problemov obsojencev, na drugi strani pa so delavci, ki si močno prizadevajo za nudenje pomoči obsojencem in za doseganje reda in organizacije zlasti z angažiranjem samih obsojencev, namesto pasivnega nad-

zorstva nad obsojenci, ki ga izvaja prva skupina delavcev. Z rehabilitacijskega vidika je bolj pozitivna usmeritev druge skupine delavcev, ki si prizadevajo za nudenje pomoči obsojencem in skušajo doseči red in organizacijo z angažiranjem samih obsojencev, namesto s pasivnim nadzorstvom nad obsojenci. Funkcija 1 ne zajema sestavin JAS, AVT in OIZ, kar pomeni, da si delavci ne prizadevajo za uveljavljanje teh sestavin. Tako nam funkcija 1 omogoča razlikovanje med zavodi, ki so na eni strani **praktično-gospodarsko-proizvodno usmerjeni** zlasti k doseganju dohodka, pri tem pa uporabljajo sorazmerno veliko nadzorstva, malo pa si prizadevajo za reševanje osebnih problemov obsojencev. Na drugi strani funkcije 1 pa se razvrščajo zavodi, ki so usmerjeni **rehabilitacijsko**, si prizadevajo za nudenje pomoči in reševanje osebnih problemov, red in organizacijo pa skušajo doseči z angažiranjem samih obsojencev.

Ker imajo sestavine, ki označujejo prvo usmeritev zavodov pozitivni predznak, sestavine, ki označujejo drugo usmeritev pa negativni predznak, to pomeni, da ena usmeritev izključuje drugo. To pa je bil ravno namen diskriminantne analize, da čim bolj razločuje zavode glede na stališča delavcev. Tudi teoretično je sprejemljivo stališče, da zavodi, ki so pretežno usmerjeni samo na doseganje gospodarske koristi od dela obsojencev in nudijo premalo pomoči obsojencem, dosega tudi slabše prevzgojne rezultate.

Funkcija 2 razločuje zavode, ki so prvenstveno usmerjeni na vzdrževanje reda in organizacije, kar dosegajo bodisi z avtonomijo obsojencev bodisi z nadzorstvom, na drugi strani pa so zavodi,

ki si močno prizadevajo za odprtost izražanja in za nudenje pomoči obsojencem. Zavodi, ki so pretežno usmerjeni na red in organizacijo sploh ne upoštevajo odprtosti izražanja in zanemarjajo pomoč obsojencem. Ker obe sestavini ROR in NAD spadata med vzdrževanje reda in organizacije v zavodu, **pomeni da zavodi, ki pretirano skrbijo samo za red in organizacijo, niti ne morejo biti rehabilitacijsko usmerjeni, zanemarjajo pa tudi dobre odnose med delavci in obsojenci.** Sestavini OIZ in POM pa spadata v skupino sestavin, ki merijo kakovost odnosov med delavci in obsojenci, zato so tudi v zavodih, ki dajejo na zunaj ugoden vtis glede reda in organizacije, lahko odnosi med delavci in obsojenci neurejeni, če delavci niso za odprto izražanje in pomoč. Funkcija 2 tako razločuje na eni strani zavode, ki so prvenstveno usmerjeni k **vzdrževanju reda in organizacije**, na drugi strani pa so zavodi, v katerih so pomembnejši **odnosi med delavci in obsojenci in si prizadevajo za odprtost izražanja in za nudenje pomoči obsojencem.**

V funkciji 3 pa je zajeta prvenstveno praktična usmeritev zavodov ob visokem angažiranju samih obsojencev, obsojenci pa ne dobijo pomoči pri reševanju svojih problemov. Ta funkcija označuje **praktično usmerjene zavode**, ki za to angažirajo tudi obsojence, nadzorstvo v teh zavodih sploh ni pomembno. Ti zavodi so **delovnostorilnostno usmerjeni**, lahko jih imenujemo kot **zavode-delavnice.**

Kot je razvidno v funkciji 1 in v funkciji 3 prevladuje sestavina praktične usmeritve zavoda, le s to razliko, da je v funkciji 1 prisotno še nadzorstvo, medtem ko je v funkciji 3 namesto nadzorstva prisotno močno angažiranje samih obsojencev in delavcev. Funkcija 2 pa določa zavode v katerih je osnovna skrb zavoda red in organizacija, ki se dosega bodisi z avtonomijo bodisi z nadzorstvom, ni pa prisotna pomoč obsojencem, zavrta je odprtost izražanja, praktična usmeritev pa je popolnoma zanemarjena.

Funkcija 1 zajema 43,67 %, funkcija 2 pa 28,57 %, oziroma obe funkciji skupaj zajemata 72,24 % ali skoraj tri četrtine vseh možnih razlik med kazenskimi zavodi. Zato funkcijo 3, ki zajema le še 13,53 % razlik, lahko zanemarimo pri nadaljnji razlagi razlik med zavodi. Zato v nadaljevanju uporabljamo le funkcijo 1 in funkcijo 2. Glede na funkcijo 1 se **kazenski zavodi ločijo med seboj prvenstveno glede na to, koliko so programi obravnavanja obsojencev praktično usmerjeni.** Glede na funkcijo 2 pa se zavodi raz-

likujejo predvsem glede na njihovo usmeritev na red in organizacijo, ki se dosega bodisi z avtonomijo obsojencev, bodisi z nadzorstvom nad obsojenci.

Iz standardnih kanoničnih diskriminantnih koeficientov so izračunani diskriminantni skori za vsakega delavca posebej in za vsako funkcijo posebej, iz teh skorov pa so izračunani **grupni centroidi** za vsak zavod posebej. Iz grupnih centroidov je izdelana **teritorialna mapa**, iz te pa so razvidni odnosi med zavodi.

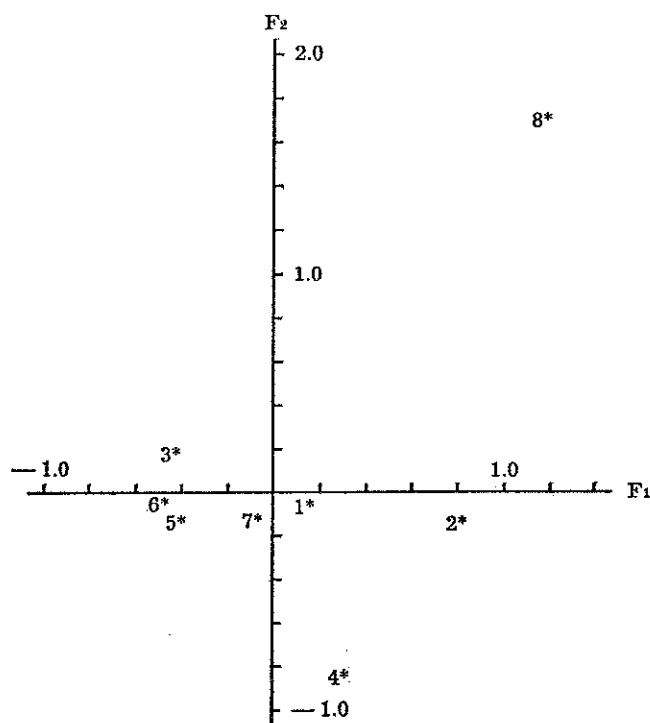
Sliko 2 čitamo tako; čim manjša je razdalja med dvema zavodoma, manjše so med njima tudi dejanske razlike v družbenem vzdušju in čim večja je ta razdalja, večje so tudi dejanske razlike.

Iz **slike 2** je razvidno, da ima najbolj ugodno lego v koordinantnem sistemu zavod 8 in da se ta najbolj razlikuje od vseh ostalih zavodov, med ostalimi zavodi pa so razlike dosti manjše. Večnoma so zavodi ohranili podoben položaj, kot so ga ugotovili že obsojenci (glej spredaj sliko 1), le nekateri zavodi so pridobili bolj ugoden položaj. Tako je zavod 2 iz II. kvadranta prešel na bolj ugoden položaj v kvadrant I, zavod 7 pa je prišel iz III. v IV tudi bolj ugoden kvadrant. Pomembno pa je, da so se oblikovale štiri dvojice zavodov, v vsakem kvadrantu sta po dva zavoda, čeprav bi teoretično lahko pričakovali le grupiranje v dva ali tri kvadrante, ker smo pač zajeli z raziskavo zaprte, polodprte in odprte zavode. Zanimivo pa je, da se v dveh kvadrantih pojavljajo samo zaprti oz. samo odprti zavodi, v ostalih dveh kvadrantih pa so skupaj zaprti in odprti oziroma zaprti in polodprti zavodi.

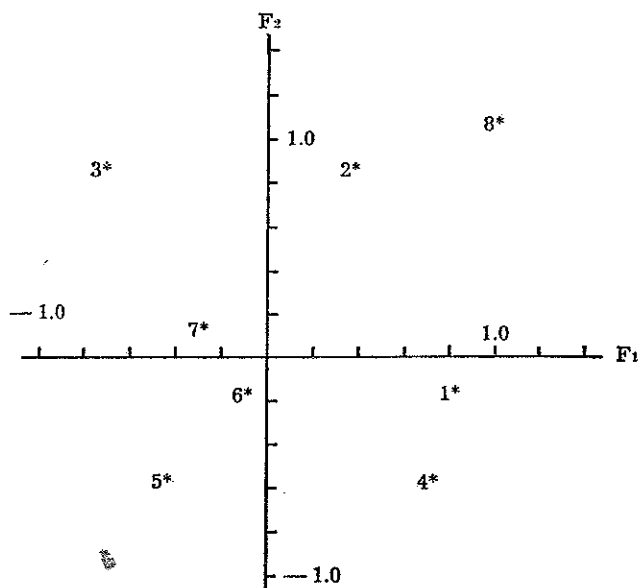
4. Sklepno razmišljanje

S tem prispevkom smo skušali pokazati, da je med kazenskimi zavodi v SR Sloveniji dosti manj razlik, kot se običajno misli in kot jih pričakujemo glede na sedanjo uradno, s predpisi določeno razvrstitev npr. na zapore in kazenske poplajševalne domove (v zaporih prestajajo obsojenci kazni do enega leta) in še zlasti razvrstitev na zaprte, polodprte in odprte zavode. Ugotovili smo, da se od vseh zavodov najbolj razlikuje zavod 8, medtem ko so med ostalimi sedmimi zavodi le majhne razlike. Zaradi takega izzida je treba verjeti, da med zavodi tudi dejansko ni toliko in takšnih razlik, kot jih pričakujemo. Praktično to pomeni, da je za obsojenca pomembno le, ali bo lahko prestajal kazen v zavodu 8, kjer

Slika 1: Teritorialna mapa — položaj kazenskih zavodov glede na diskriminantne funkcije — obsojenci (* označuje grupni centroid)

Slika 2: Teritorialna mapa — položaj kazenskih zavodov glede na diskriminantne funkcije — delavci (* označuje grupni centroid)

bo doživiljal največ avtonomije in praktično usmerjenost zavodskih programov, bo najmanj nadzorovan ter bo občutil v splošnem zelo ugodno družbeno vzdušje. Če pa bo oddan v katerega koli od ostalih zavodov, bo razlika morda le v tem, da bo v nekaterih zavodih imel nekoliko več avtonomije kot v drugih zato pa bo deležen dosti manj praktične usmerjenosti programov. Če se bo morda v nekaterih zavodih tudi počutil ugodno med prestajanjem kazni zaradi večje stopnje avtonomije (odprtosti zavoda), pa bo zato pri-krajšan pri praktični usmeritvi in mu prestajanje kazni ne bo koristilo za čas po odpustu po prestani kazni. Tako se pokaže, da iz strokovnega vidika ni zaželeno prehitro »odpiranje« zavodov, če za to še niso dozoreli ostali pogoji, ki naj zagotovijo tudi drugačne odnose delavcev do obsojencev in nasploh spremenjeno filozofijo izvrševanja kazni zapora. Teh sprememb pa nikakor ni mogoče doseči samo s spremenjenimi predpisi. Želje zakonodajalca so eno, resnično življenje pa je vedno nekaj drugega. »Odpiranje« zavodov, humanizacija, permisivnost, rehabilita-

cija, prevzgoja itd., imajo seveda svoje meje, kajti če bi šlo pri izvrševanju kazni zapora samo za to, potem bi bilo še najboljše in za družbo tudi najcenejše, če obsojencev sploh ne bi pošiljali v kazenske zavode, temveč bi za njih uporabili druge kaznovalne ukrepe (v svetu se danes povsod ukvarjajo prav s tem vprašanjem, kako zmanjšati število ljudi v kazenskih zavodih). Kateri obsojence in koliko obsojencev pošiljamo v kazenske zavode, pa je že zadeva širše kriminalne politike. Če obsojenec **potrebuje kaznovanje**, moramo vedeti v kakšen zavod ga je treba poslati in kaj z njim storiti v zavodu. Prav tako moramo vedeti v kakšne zavode naj pošljemo obsojence, ki **potrebujejo rehabilitacijo** in kaj naj z njimi delamo v zavodu. Noben zavod pa ne more hkrati enako dobro opravljati kaznovalne in rehabilitacijske vloge. Ker za večino obsojencev sploh ne vemo, zakaj jih kaznujemo, si potem kazenski zavodi tudi oblikujejo režime, ki naj bi bili hkrati kaznovalni in rehabilitacijski. V resnici pa nobene vloge dobro ne opravljajo. Še več, ker so vloge zavodov mešane, nikoli

ne moremo ugotoviti kakšen je uspeh kaznovanja in kakšen je uspeh rehabilitacije, saj ni mogoče ugotoviti, ne zakaj je bil obsojenec poslan v kazenski zavod in še manj lahko ugotovimo kaj se je z njim dogajalo zaradi kaznovanja (oddaja v zapor je vedno najprej kazen), in kaj zaradi rehabilitacije. Z diskriminantno analizo smo dokazali, da samo večje »odpiranje« kazenskih zavodov samo po sebi ne prinaša pomembnejših rezultatov v rehabilitacijskem obravnavanju obsojencev. Rehabilitacije obsojencev tudi nikoli ni mogoče zagotoviti in doseči samo s predpisi.

Z uporabljenimi diskriminantno analizo, lahko iz položaja vsakega zavoda natančno ugotovimo, česa je v zavodu preveč in česa manjka. To pa je možnost za odpravo pomankljivosti v delovanju zavodov. Pri tem izhajamo iz domneve, da je ugotovljene dejanske razlike med kazenskimi zavodi mogoče spreminjati, vendar le z načrtnim in dolgotrajnim delom. Raziskava je skušala ugotoviti kar največ razlik med zavodi, kar naj bi bilo osnova za spreminjanje sedanjega stanja. Za resnično spreminjanje ugotovljenega stanja pa bodo potrebni še številni drugi pogoji. Nekatere od njih bo treba šele strokovno oblikovati.

Ugotovili smo, da so tudi taki kazenski zavodi, kjer rehabilitaciji obsojencev in praktični usmeritvi zavodskih programov ne posvečajo nobene ali zelo majhno pozornost. Kriminalna in penitenciarna politika bi se morali odločiti, ali take zavode sploh potrebujemo. Določiti bi bilo treba, kakšen naj bo kazenski zavod, ki naj obsojencem »odvzame« le prostost brez rehabilitacijskih namenov. Po drugi strani pa je očitno, da samo »odpiranje« zavodov ne doprinaša bistveno k prevzgoji obsojencev.

Ugotovili smo, da je večina obsojencev napačno razvrščena v kazenske zavode. Številni obsojenci iz zaprtih zavodov bi enako uspešno ali še bolj uspešno prestajali kazen v polodprtih ali odprtih zavodih, nekateri iz odprtih pa bi morali kazen prestajati v zaprtih zavodih, ker jim je vseeno kaj se z njimi dogaja. Prav zato pa motijo prevladujoče družbeno vzdušje v teh zavodih. Prav zaradi napačne razvrstitve obsojencev se v zavodih uveljavlja še toliko nadzorstva, ker se

to nadzorstvo oblikuje vedno po najbolj »nevarnih« obsojencih, ti pa so vedno v manjšini.

Danes ne vemo, kakšni obsojenci se naj razvrstijo v zaprte, polodprte ali odprte zavode. Ugotovili pa smo, da so razlike med zavodi majhne. Očitno je le to, da bi med zavodi morale biti večje razlike, ker so v teh zavodih tudi različni obsojenci oziroma bi morali biti različni. Tako se na koncu vprašanje prestajanja kazni zapora vedno vrne na začetek: kaj je sploh namen kaznovanja in kazni zapora in kaj želimo doseči z obsojencem med prestajanjem kazni. Od odgovorov na ta vprašanja je odvisna organizacija kazenskih zavodov in oblikovanje bolj ali manj represivnih oziroma pezmisivnih in demokratičnih režimov prestajanja kazni. Dokler niso pojasnjena ta vprašanja, bodo tudi v prihodnje rezultati analiz podobni tej analizi, namreč, da se kazenski zavodi med seboj malo razlikujejo, ne glede na uradne oznake »zaprti«, »polodprti« ali »odprti« zavod. Predpisi in želje ne morejo sami po sebi vplivati na spreminjanje kazenskih zavodov. Z raziskovanjem se dejanskemu stanju vsaj malo približamo, vsekakor pa smo mu bližje, kakor če samo ugibamo, kaj je in kako bi moralo biti. Ker pa sedaj vsaj nekaj vemo o dogajanju v kazenskih zavodih in kateri zavodi so po družbenem vzdušju in po vsebinskih usmeritvah »boljši«, bolj napredni in bolj rehabilitacijsko usmerjeni, nas te ugotovitve lahko usmerjajo pri prihodnjih prizadevanjih in priporočajo, katere zavode je bolj primerno posnemati pri organizaciji zavodov in obravnavanju obsojencev. Upoštevaje te ugotovitve lahko prepričamo, da bi dali za zgled zavode, ki tega ne zaslužijo. Ugotovitve analiz ne omogočajo več samo razlikovanja med »zaprtimi«, »polodprtimi« in »odprtimi« zavodi, temveč tudi razlikovanje med »dobrimi« in »slabimi« zavodi oziroma med »boljšimi« in »slabšimi« glede na vsebinsko usmeritev delovanja posameznega zavoda. To pa je dosti več od tega, kar smo vedeli o kazenskih zavodih pred raziskovanjem družbenega vzdušja v kazenskih zavodih.⁴

⁴ Uporabljena literatura je objavljena v Reviji za kriminalistiko in kriminologijo št. 4, leto 1983, s. 330—331. V celoti pa je literatura dostopna v raziskavi.

UDC 343.81

Conceptual Orientation of Slovene Penal Institutions

Brinc, dr. Franc, Senior Research Fellow, Institute of Criminology, Ljubljana

Research on social climate in penal institutions of SR Slovenia demonstrated that there were far less differences among penal institutions than it was usually believed and also expected according to the formal classification of institutions into prisons (designed for implementation of penalties not longer than one year) and into penal correctional institutions, i. e., to closed, half-way and open facilities. There are two reasons which can account for such a situation: either the regulations are inadequate or the correctional staff does not know, can not or does not want to shape the life and work in penal institutions in such a way as it is required by regulations and theoretical expectations. In practice, what is prescribed by regulations has little significance in the implementation of prison sentence. The type of penal institution rather depends

on custodial staff and their attitudes towards crime, punishment and treatment of offenders.

According to prevailing standpoints of prisoners, penal institutions are distinguished one from another notably by the degree of autonomy tolerated by the institution while only little differences are perceived in the degree of supervision. Custodially oriented institutions are governed according to authoritative-bureaucratic ideology where repressive social control with disciplinary punishment rules, while rehabilitation of prisoners is rather neglected. The majority of institutions is still mostly custodially oriented and only in very few of them rehabilitative orientation can be perceived.

Research findings can serve as guidelines in changing custodially oriented penal institutions into more democratic and therapeutically oriented ones.

